Ilmiy tadqiqotlar va ularning yechimlari jurnali
Aoka guvohnoma № 323759 ISSN: 3060-4818

DIPLOMATIYANING OLDINGI DAVRLARDA VA BUGUNGI KUNDAGI ROLI: TARIXIY TAJRIBA VA ZAMONAVIY TENDENSIYALAR

Fayziyev Dilmurod Davlatovich
Buxoro xalqaro unversiteti o'qituvchisi
https://doi.org/10.5281/zenodo.23384324

Annotatsiya

Ushbu maqolada diplomatiyaning tarixiy shakllanishi, turli davrlardagi rivojlanish bosqichlari va zamonaviy xalqaro munosabatlar tizimidagi o‘rni tahlil qilinadi. Qadimgi davrlarda diplomatik aloqalarning vujudga kelishi, o‘rta asrlarda elchilik munosabatlarining rivojlanishi, yangi davrda doimiy diplomatik vakolatxonalar va xalqaro huquq normalarining shakllanishi yoritiladi. Shuningdek, bugungi kunda diplomatiyaning siyosiy, iqtisodiy, xavfsizlik, madaniy-gumanitar va raqamli yo‘nalishlardagi vazifalari o‘rganiladi. Maqolada O‘zbekiston Respublikasining tashqi siyosati va Markaziy Osiyoda mintaqaviy hamkorlikni mustahkamlashdagi diplomatik faoliyatiga ham alohida e’tibor qaratiladi. Tadqiqot natijasida diplomatiyaning tarixiy davrlardan hozirgi kungacha bo‘lgan rivojlanishida uning asosiy vazifalari saqlanib qolganligi, biroq faoliyat yo‘nalishlari va vositalari sezilarli darajada kengayganligi asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: diplomatiya, xalqaro munosabatlar, tashqi siyosat, elchilik, muzokaralar, xalqaro huquq, davlat manfaatlari, iqtisodiy diplomatiya, raqamli diplomatiya, O‘zbekiston tashqi siyosati.

Аннотация

В данной статье анализируются историческое становление дипломатии, этапы её развития в различные исторические периоды и её роль в современной системе международных отношений. Рассматриваются возникновение дипломатических связей в древности, развитие дипломатических отношений в Средние века, а также формирование постоянных дипломатических представительств и норм международного права в Новое время. Кроме того, изучаются функции дипломатии в политической, экономической, военно-безопасностной, культурно-гуманитарной и цифровой сферах в современном мире. Особое внимание уделяется внешней политике Республики Узбекистан и дипломатической деятельности, направленной на укрепление регионального сотрудничества в Центральной Азии. По результатам исследования обосновывается вывод о том, что, несмотря на сохранение основных функций дипломатии с древних времён до наших дней, направления и методы её деятельности значительно расширились.

Ключевые слова: дипломатия, международные отношения, внешняя политика, дипломатические представительства, переговоры, международное право, национальные интересы, экономическая дипломатия, цифровая дипломатия, внешняя политика Узбекистана.

Abstract

This article analyzes the historical formation of diplomacy, its stages of development throughout different periods, and its role in the modern system of international relations. It examines the emergence of diplomatic relations in ancient times, the development of diplomatic missions during the Middle Ages,

and the establishment of permanent diplomatic missions and international legal norms in the modern era. Furthermore, the article explores the functions of diplomacy in the political, economic, security, cultural and humanitarian, and digital spheres in the contemporary world. Particular attention is also given to the foreign policy of the Republic of Uzbekistan and its diplomatic activities aimed at strengthening regional cooperation in Central Asia. The findings demonstrate that although the fundamental functions of diplomacy have remained largely unchanged from historical times to the present, its areas of activity and methods have expanded significantly.

Keywords: diplomacy, international relations, foreign policy, diplomatic missions, negotiations, international law, national interests, economic diplomacy, digital diplomacy, foreign policy of Uzbekistan.

1. Kirish

Diplomatiya xalqaro munosabatlarning eng muhim tarkibiy qismlaridan biri bo‘lib, davlatlar o‘rtasidagi siyosiy, iqtisodiy, madaniy va boshqa aloqalarni tinch yo‘l bilan tartibga solishga xizmat qiladi. Tarixiy taraqqiyot davomida diplomatiya davlatlarning milliy manfaatlarini himoya qilish, nizolarni bartaraf etish, tinchlikni saqlash va o‘zaro manfaatli hamkorlikni rivojlantirish vositasi sifatida shakllangan. Uning mazmuni va amalga oshirish usullari davrlar davomida o‘zgarib borgan bo‘lsa-da, muzokaralar orqali kelishuvga erishish diplomatiyaning asosiy tamoyillaridan biri bo‘lib qolmoqda.

Qadimgi davrlardayoq hukmdorlar o‘rtasida elchilar yuborish, bitimlar tuzish va siyosiy muzokaralar olib borish amaliyoti mavjud bo‘lgan. Davlatlar o‘rtasidagi savdo aloqalarining kengayishi, hududiy manfaatlarning to‘qnashuvi va xavfsizlikka bo‘lgan ehtiyoj diplomatik munosabatlarning rivojlanishiga turtki bergan. Keyinchalik xalqaro munosabatlar murakkablashib, doimiy elchixonalar, diplomatik protokol va xalqaro shartnomalar tizimi shakllangan.

1814–1815-yillardagi Vena kongressi Yevropada xalqaro tartibni qayta tashkil etish bilan birga, diplomatik vakillarning darajalari va davlatlar o‘rtasidagi rasmiy munosabatlarni tartibga solishda ham muhim tarixiy bosqich bo‘ldi. XX asrda esa xalqaro tashkilotlarning rivojlanishi va xalqaro huquqning takomillashishi diplomatiyaning ko‘p tomonlama shakllarini kengaytirdi. Xususan, 1961-yilda qabul qilingan Diplomatik munosabatlar to‘g‘risidagi Vena konvensiyasi davlatlar o‘rtasidagi doimiy diplomatik munosabatlarning asosiy huquqiy qoidalarini belgilab beradi.

O‘zbekiston Respublikasi uchun ham diplomatiya milliy manfaatlarni himoya qilish, qo‘shni davlatlar bilan yaxshi qo‘shnichilik munosabatlarini rivojlantirish, tashqi iqtisodiy aloqalarni kengaytirish va xalqaro maydonda mamlakat nufuzini mustahkamlashda muhim ahamiyatga ega.

Mazkur maqolaning maqsadi diplomatiyaning tarixiy rivojlanishini o‘rganish, uning oldingi davrlardagi va bugungi kundagi vazifalarini qiyosiy tahlil qilish hamda zamonaviy xalqaro munosabatlardagi ahamiyatini aniqlashdan iborat.

Tadqiqotning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- diplomatiyaning tarixiy shakllanishi va rivojlanish bosqichlarini yoritish;
- oldingi davrlarda diplomatiyaning siyosiy va iqtisodiy vazifalarini aniqlash;
- zamonaviy diplomatiyaning asosiy yo‘nalishlarini tahlil qilish;
- an’anaviy va zamonaviy diplomatiyaning o‘xshash hamda farqli jihatlarini aniqlash;
- O‘zbekiston diplomatiyasining bugungi kundagi ahamiyatini baholash.

2. Tadqiqot metodologiyasi

Maqolani tayyorlash jarayonida tarixiy tahlil, qiyosiy tahlil, tizimli yondashuv va hujjatlarni o‘rganish metodlaridan foydalanildi. Ushbu metodlar diplomatiyaning tarixiy rivojlanishini izchil o‘rganish, uning turli davrlardagi vazifalarini taqqoslash va zamonaviy xalqaro munosabatlardagi o‘rnini aniqlash imkonini berdi.

Tarixiy tahlil metodi orqali qadimgi davrlardan boshlab diplomatik munosabatlarning shakllanishi, o‘rta asrlardagi elchilik faoliyati, yangi davrda doimiy diplomatik vakolatxonalarning rivojlanishi va XX asrda xalqaro diplomatik qoidalarning huquqiy jihatdan mustahkamlanishi o‘rganildi.

Qiyosiy tahlil metodi yordamida tarixiy va zamonaviy diplomatiyaning maqsadlari, vositalari, faoliyat yo‘nalishlari hamda xalqaro munosabatlarga ta’siri o‘zaro solishtirildi. Bunda ilgari diplomatiyaning asosan harbiy-siyosiy ittifoqlar, hududiy manfaatlar va savdo aloqalariga qaratilgani, bugungi kunda esa ekologiya, raqamli xavfsizlik, xalqaro investitsiyalar va gumanitar hamkorlik kabi masalalarni ham qamrab olishi e’tiborga olindi.

Tizimli yondashuv diplomatiyani tashqi siyosat, xalqaro huquq, iqtisodiyot va xavfsizlik bilan uzviy bog‘liq faoliyat sifatida tahlil qilishga yordam berdi. Hujjatlarni o‘rganish metodida esa Birlashgan Millatlar Tashkilotining diplomatik munosabatlarga oid huquqiy hujjatlari va O‘zbekiston tashqi siyosatiga doir rasmiy ma’lumotlardan foydalanildi.

Tadqiqotning nazariy asosini xalqaro munosabatlar va diplomatiya tarixiga oid ilmiy adabiyotlar, amaliy-huquqiy asosini esa 1961-yilgi Diplomatik munosabatlar to‘g‘risidagi Vena konvensiyasi hamda O‘zbekiston Respublikasining tashqi siyosatiga oid rasmiy materiallar tashkil etdi.

Tadqiqot nazariy va sifat tahliliga asoslangan bo‘lib, unda alohida statistik so‘rov yoki eksperimental tadqiqot o‘tkazilmagan. Shu sababli maqolada keltirilgan xulosalar tarixiy manbalar va xalqaro huquqiy hujjatlarni o‘rganish hamda umumlashtirish asosida shakllantirildi.

3.1. Diplomatiyaning oldingi davrlarda shakllanishi va rivojlanishi

Diplomatiyaning ildizlari qadimgi davrlarga borib taqaladi. Dastlabki davlatlar va siyosiy tuzilmalar o‘rtasida elchilar yuborish, tinchlik bitimlari tuzish, savdo masalalarini muhokama qilish va harbiy ittifoqlar yaratish kabi amaliyotlar mavjud bo‘lgan. Qadimgi Misr, Mesopotamiya, Xitoy, Hindiston, Yunoniston va Rim tarixida diplomatik aloqalarning turli shakllarini kuzatish mumkin.

Qadimgi davrlarda diplomatiyaning asosiy maqsadi davlat hukmdorlarining siyosiy manfaatlarini himoya qilish va tashqi xavflarni kamaytirishdan iborat edi. Elchilar hukmdorlar o‘rtasida xabar yetkazish, kelishuvlarni muhokama qilish va boshqa davlatlarning siyosiy vaziyati haqida ma’lumot to‘plash vazifalarini bajarganlar. Shu bilan birga, savdo yo‘llarini himoya qilish va iqtisodiy munosabatlarni rivojlantirish ham diplomatik aloqalarning muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lgan.

O‘rta asrlarda diplomatik munosabatlar diniy, siyosiy va iqtisodiy omillar ta’sirida rivojlandi. Davlatlar o‘rtasida elchilik almashinuvi, sulh bitimlari, savdo shartnomalari va siyosiy ittifoqlar keng tarqaldi. Sharq mamlakatlarida hukmdorlar tomonidan yuborilgan elchilar nafaqat siyosiy xabarlarni yetkazgan, balki boshqa davlatlarning urf-odatlari, iqtisodiy imkoniyatlari va siyosiy vaziyati haqida ham ma’lumot to‘plaganlar.

Markaziy Osiyo tarixida ham diplomatiya muhim o‘rin egallagan. Mintaqaning Buyuk Ipak yo‘li ustida joylashgani turli davlatlar o‘rtasidagi savdo va siyosiy munosabatlarni rivojlantirgan. Savdo

karvonlarining xavfsizligini ta’minlash, tranzit yo‘llaridan foydalanish, bojxona masalalarini hal etish va hududiy nizolarni bartaraf qilish diplomatik aloqalarning muhim vazifalari hisoblangan.

Temuriylar davrida elchilik aloqalari, xorijiy davlatlar bilan muzokaralar va siyosiy munosabatlarni rivojlantirishga katta e’tibor berilgan. Elchilar orqali boshqa mamlakatlar bilan aloqa o‘rnatish, hukmdorlar o‘rtasida maktublar almashish va savdo munosabatlarini rivojlantirish davlat boshqaruvining muhim vositalaridan biri bo‘lgan.

Yangi davrda diplomatiya yanada institutsionallashdi. Yevropada doimiy elchixonalar tizimi rivojlanib, diplomatlarning maqomi, vakolatlari va faoliyat qoidalari asta-sekin shakllandi. 1814–1815-yillardagi Vena kongressi diplomatik vakillarning darajalari va protokol tartiblarini muvofiqlashtirishda muhim ahamiyat kasb etdi. Bu jarayon davlatlar o‘rtasidagi rasmiy aloqalarni tartibga solishning xalqaro me’yorlarini rivojlantirishga xizmat qildi.

XX asrda ikki jahon urushi va ularning oqibatlari davlatlarni xalqaro nizolarni tinch yo‘l bilan hal etish mexanizmlarini takomillashtirishga undadi. Birlashgan Millatlar Tashkilotining tashkil etilishi ko‘p tomonlama diplomatiyaning rivojlanishida muhim bosqich bo‘ldi. 1961-yilgi Diplomatik munosabatlar to‘g‘risidagi Vena konvensiyasi esa diplomatik vakolatxonalar faoliyati, diplomatlarning vazifalari, imtiyozlari va immunitetlariga oid qoidalarni xalqaro huquq darajasida mustahkamladi.

Shunday qilib, diplomatiya tarixiy taraqqiyot davomida oddiy elchilik aloqalaridan murakkab va institutsional xalqaro munosabatlar tizimiga aylandi.

3.2. Oldingi davrlarda diplomatiyaning asosiy vazifalari

Tarixiy davrlarda diplomatiya, avvalo, davlatlarning siyosiy va harbiy manfaatlarini himoya qilishga xizmat qilgan. Hukmdorlar o‘z davlatlarining xavfsizligini ta’minlash, raqiblar bilan murosaga kelish va ittifoqchilar topish maqsadida diplomatik muzokaralar olib borganlar.

Birinchidan, diplomatiya urushlarning oldini olish va tinchlik bitimlarini tuzishda muhim vosita bo‘lgan. Davlatlar o‘rtasidagi ziddiyatlar ko‘pincha hudud, savdo yo‘llari yoki siyosiy ta’sir doiralari bilan bog‘liq bo‘lgan. Muzokaralar orqali sulh tuzish va o‘zaro majburiyatlarni belgilash harbiy to‘qnashuvlarni cheklash imkonini bergan.

Ikkinchidan, diplomatiya harbiy-siyosiy ittifoqlarni shakllantirishda muhim rol o‘ynagan. Ayrim davlatlar tashqi xavflarga qarshi birgalikda harakat qilish uchun o‘zaro kelishuvlar tuzganlar. Bunday ittifoqlar davlatlarning siyosiy mavqeyini mustahkamlashga xizmat qilgan bo‘lsa-da, ayrim hollarda xalqaro qarama-qarshiliklarning kuchayishiga ham olib kelgan.

Uchinchidan, diplomatiya savdo-iqtisodiy aloqalarni tartibga solgan. Savdo yo‘llarining xavfsizligi, boj va soliqlar, savdogarlarning huquqlari hamda tranzit shartlari bo‘yicha kelishuvlar davlatlarning iqtisodiy manfaatlarini ta’minlashda muhim bo‘lgan.

To‘rtinchidan, diplomatik aloqalar madaniy va ilmiy almashinuvga imkon yaratgan. Elchilar, savdogarlar va sayohatchilar orqali turli xalqlarning urf-odatlari, diniy qarashlari, ilmiy yutuqlari va san’at namunalari bir hududdan boshqasiga tarqalgan. Bu jarayon xalqlar o‘rtasidagi o‘zaro aloqalarning rivojlanishiga yordam bergan.

Biroq tarixiy diplomatiya ko‘pincha hukmdorlar va siyosiy elitalar manfaatlariga xizmat qilgan. Oddiy aholining manfaatlari hamisha ham muzokaralarning asosiy mavzusi bo‘lmagan. Bundan tashqari, diplomatik kelishuvlar har doim ham uzoq muddatli tinchlikni ta’minlay olmagan. Ushbu holatlar

diplomatiyaning tarixiy imkoniyatlari bilan birga, uning cheklangan jihatlari ham mavjud bo‘lganini ko‘rsatadi.

3.3. Zamonaviy diplomatiyaning asosiy yo‘nalishlari

Bugungi kunda diplomatiya xalqaro munosabatlarning keng qamrovli vositasiga aylangan. Davlatlar o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik kuchaygani sababli diplomatik faoliyat faqat siyosiy muzokaralar bilan cheklanmaydi. U iqtisodiy hamkorlik, xalqaro xavfsizlik, ekologiya, madaniyat, fan va texnologiyalar kabi ko‘plab yo‘nalishlarni qamrab oladi.

Siyosiy diplomatiya. Siyosiy diplomatiya davlatlar o‘rtasida do‘stona munosabatlarni rivojlantirish, kelishmovchiliklarni hal etish va xalqaro vaziyatni barqarorlashtirishga qaratilgan. Davlat rahbarlari uchrashuvlari, tashqi ishlar vazirliklari o‘rtasidagi muzokaralar, xalqaro konferensiyalar va rasmiy tashriflar ushbu yo‘nalishning asosiy vositalaridir. Siyosiy diplomatiyaning samaradorligi tomonlarning manfaatlarini to‘g‘ri anglash va o‘zaro maqbul yechimlarni ishlab chiqish qobiliyatiga bog‘liq.

Iqtisodiy diplomatiya. Zamonaviy sharoitda iqtisodiy diplomatiya davlatlarning tashqi iqtisodiy manfaatlarini himoya qilishda muhim ahamiyatga ega. Uning vazifalariga eksport bozorlarini kengaytirish, xorijiy investitsiyalarni jalb etish, savdo to‘siqlarini kamaytirish, transport yo‘laklarini rivojlantirish va xalqaro iqtisodiy hamkorlikni mustahkamlash kiradi. Samarali iqtisodiy diplomatiya mamlakatning iqtisodiy imkoniyatlarini kengaytirishga va xalqaro bozorlardagi raqobatbardoshligini oshirishga yordam beradi.

Xavfsizlik diplomatiyasi. Xalqaro terrorizm, qurolli mojarolar, ommaviy qirg‘in qurollarining tarqalishi va kiberxavfsizlik bilan bog‘liq tahdidlar davlatlar o‘rtasida muvofiqlashtirilgan harakatlarni talab qiladi. Xavfsizlik diplomatiyasi xalqaro shartnomalar, muzokaralar, ishonchni mustahkamlash choralari va xalqaro tashkilotlar faoliyati orqali xavflarni kamaytirishga qaratilgan.

Madaniy va gumanitar diplomatiya. Madaniy diplomatiya xalqlar o‘rtasida o‘zaro tushunish va ishonchni mustahkamlashga xizmat qiladi. Ta’lim almashinuvi, xalqaro ilmiy anjumanlar, madaniy tadbirlar va turizm aloqalari davlatlarning ijobiy xalqaro qiyofasini shakllantirishga yordam beradi. Gumanitar diplomatiya esa insonparvarlik yordami, fuqarolarni himoya qilish va xalqaro gumanitar muammolarni hal etishda muhim rol o‘ynaydi.

Ko‘p tomonlama diplomatiya. Birlashgan Millatlar Tashkiloti va boshqa xalqaro tashkilotlar doirasida olib boriladigan muzokaralar ko‘plab davlatlarga umumiy muammolarni muhokama qilish va kelishilgan qarorlarni ishlab chiqish imkonini beradi. Iqlim o‘zgarishi, xalqaro savdo, pandemiyalar va transmilliy jinoyatchilik kabi muammolarni faqat bir davlatning sa’y-harakatlari bilan hal etish qiyin. Shu sababli ko‘p tomonlama diplomatiyaning ahamiyati ortib bormoqda.

Raqamli diplomatiya. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi diplomatik muloqotning yangi shakllarini yuzaga keltirdi. Videokonferensiyalar, elektron aloqa vositalari va ijtimoiy tarmoqlar orqali rasmiy axborot tarqatish diplomatik jarayonlarni tezlashtirmoqda. Shu bilan birga, noto‘g‘ri axborot, kiberhujumlar va raqamli makondagi qarama-qarshiliklar diplomatlar oldiga yangi vazifalarni qo‘ymoqda.

Zamonaviy diplomatiyaning ushbu yo‘nalishlari bir-biri bilan uzviy bog‘liq. Masalan, iqtisodiy hamkorlikni rivojlantirish uchun siyosiy barqarorlik zarur, xavfsizlikni ta’minlash esa xalqaro huquq va ko‘p tomonlama muzokaralarga tayanadi.

3.4. O‘zbekiston diplomatiyasining bugungi kundagi roli

O‘zbekiston Respublikasi tashqi siyosatida diplomatiya milliy manfaatlarni himoya qilish, mintaqaviy barqarorlikni ta’minlash va xalqaro hamkorlikni rivojlantirishning muhim vositasi hisoblanadi. Mamlakatning geografik joylashuvi, Markaziy Osiyodagi o‘rni va boshqa davlatlar bilan iqtisodiy aloqalari diplomatik faoliyatning strategik ahamiyatini oshiradi.

O‘zbekiston tashqi siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biri Markaziy Osiyo davlatlari bilan yaxshi qo‘shnichilik munosabatlarini rivojlantirishdir. Mintaqadagi davlatlar o‘rtasida savdo, transport, energetika, suv resurslaridan foydalanish va ekologiya masalalarida hamkorlikni mustahkamlash umumiy taraqqiyot uchun muhimdir. O‘zbekistonning rasmiy tashqi siyosat yo‘nalishlarida ham mintaqaviy tinchlik va barqarorlikni ta’minlash, iqtisodiy aloqalarni kengaytirish hamda transport-tranzit infratuzilmasini rivojlantirish ustuvor vazifalar sifatida ko‘rsatilgan.

O‘zbekiston diplomatiyasining ikkinchi muhim yo‘nalishi xalqaro iqtisodiy hamkorlikni kengaytirishdir. Xorijiy investitsiyalarni jalb qilish, milliy mahsulotlar eksportini oshirish, yangi bozorlarni o‘zlashtirish va xalqaro transport yo‘laklarini rivojlantirish mamlakat iqtisodiy manfaatlarini ilgari surishga xizmat qiladi.

Uchinchi yo‘nalish xalqaro tashkilotlar doirasidagi faoliyat bilan bog‘liq. Birlashgan Millatlar Tashkiloti va boshqa xalqaro tuzilmalar bilan hamkorlik O‘zbekistonga global va mintaqaviy masalalarni muhokama qilish, xalqaro tashabbuslarni ilgari surish va davlatlararo aloqalarni mustahkamlash imkonini beradi.

To‘rtinchi yo‘nalish madaniy-gumanitar diplomatiyadir. O‘zbekistonning tarixiy obidalari, boy ilmiy merosi, milliy madaniyati va turizm salohiyati xalqaro aloqalarni rivojlantirishda muhim imkoniyat yaratadi. Ta’lim va ilmiy hamkorlik, talabalar almashinuvi hamda madaniy tadbirlar mamlakatning xalqaro maydondagi ijobiy qiyofasini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Umuman olganda, O‘zbekiston diplomatiyasining samaradorligi milliy manfaatlarni xalqaro hamkorlik bilan uyg‘unlashtirish, qo‘shni davlatlar bilan ishonchli munosabatlarni rivojlantirish va o‘zgaruvchan xalqaro sharoitlarga moslashish qobiliyati bilan belgilanadi.

4. Muhokama

Tadqiqot natijalari diplomatiyaning tarixiy taraqqiyoti davomida uning asosiy vazifalari saqlanib qolganini, biroq faoliyat ko‘lami va vositalari kengayganini ko‘rsatadi. Oldingi davrlarda diplomatiya, asosan, siyosiy hokimiyatni mustahkamlash, hududiy manfaatlarni himoya qilish, savdo yo‘llarini nazorat qilish va harbiy ittifoqlar tuzishga qaratilgan bo‘lsa, bugungi kunda u global muammolarni birgalikda hal etishning ham muhim vositasiga aylangan.

Tarixiy va zamonaviy diplomatiya o‘rtasidagi birinchi muhim farq uning huquqiy asoslarida namoyon bo‘ladi. Ilgari diplomatik munosabatlar ko‘p jihatdan urf-odatlar, hukmdorlar o‘rtasidagi kelishuvlar va siyosiy kuchlar muvozanatiga tayangan. Bugungi kunda esa diplomatik faoliyat xalqaro huquq normalari, xalqaro shartnomalar va davlatlarning o‘zaro majburiyatlari bilan tartibga solinadi.

1961-yilgi Diplomatik munosabatlar to‘g‘risidagi Vena konvensiyasi diplomatik vakolatxonalar faoliyatining muhim huquqiy asosini tashkil etadi. Konvensiyada diplomatik vakolatxonalar vakillik qilish, yuboruvchi davlat va uning fuqarolari manfaatlarini himoya qilish, qabul qiluvchi davlat hukumati bilan muzokaralar olib borish hamda do‘stona aloqalarni rivojlantirish kabi vazifalarni bajarishi

belgilangan. Bu normalar diplomatiyaning davlatlar o‘rtasidagi barqaror munosabatlarni ta’minlashdagi o‘rnini mustahkamlaydi.

Ikkinchi farq diplomatik faoliyatning qamrov doirasida ko‘rinadi. Oldingi davrlarda xalqaro munosabatlarning asosiy masalalari ko‘pincha urush, tinchlik, hudud va savdo bilan bog‘liq bo‘lgan. Hozirgi vaqtda esa diplomatiya iqlim o‘zgarishi, energetika xavfsizligi, migratsiya, sog‘liqni saqlash, raqamli texnologiyalar va inson huquqlari kabi masalalarni ham qamrab oladi. Ushbu muammolarning aksariyati davlatlar o‘rtasida doimiy hamkorlikni talab qiladi.

Uchinchi farq axborot almashinuvi va aloqa vositalarining rivojlanishidir. Tarixiy davrlarda elchilar uzoq masofalarni bosib o‘tib, xabarlarni yozma yoki og‘zaki shaklda yetkazganlar. Bugungi kunda zamonaviy aloqa texnologiyalari muzokaralarni tezkor tashkil etish va xalqaro voqealarga tez munosabat bildirish imkonini bermoqda. Biroq tezkor axborot almashinuvi noto‘g‘ri ma’lumotlarning tarqalishi va diplomatik vaziyatlarning keskinlashishi xavfini ham yuzaga keltirishi mumkin.

To‘rtinchi jihat iqtisodiy diplomatiyaning kuchayishi bilan bog‘liq. Zamonaviy davlatlar nafaqat siyosiy mavqeyini, balki iqtisodiy manfaatlarini ham diplomatik vositalar orqali himoya qilmoqda. Xorijiy investitsiyalarni jalb etish, eksportni kengaytirish va xalqaro transport tizimlariga integratsiyalashish davlatlarning tashqi siyosatida muhim o‘rin egallaydi.

Shu bilan birga, zamonaviy diplomatiya bir qator muammolarga ham duch kelmoqda. Davlatlar o‘rtasidagi geosiyosiy raqobat, iqtisodiy sanksiyalar, qurolli mojarolar, axborot urushlari va xalqaro kelishuvlarni amalga oshirishdagi qiyinchiliklar diplomatik faoliyat samaradorligini cheklashi mumkin. Ayrim hollarda tomonlarning siyosiy manfaatlari o‘rtasidagi keskin farqlar kelishuvga erishishni murakkablashtiradi.

Mazkur muammolarni kamaytirish uchun diplomatik muzokaralarda o‘zaro hurmat, xalqaro huquq normalariga rioya qilish, ishonchni mustahkamlash va manfaatlar muvozanatini ta’minlash muhimdir. Shuningdek, diplomatik kadrlarning kasbiy malakasini oshirish, xorijiy tillarni bilish, xalqaro iqtisodiyot va raqamli texnologiyalar bo‘yicha bilimlarni kengaytirish zamonaviy diplomatiyaning samaradorligini oshiradi.

O‘zbekiston misolida qaralganda, mintaqaviy hamkorlik, yaxshi qo‘shnichilik va iqtisodiy aloqalarni rivojlantirish diplomatik faoliyatning muhim amaliy natijalaridan biri bo‘lishi mumkin. Bunda davlat manfaatlarini himoya qilish bilan birga, qo‘shni mamlakatlarning manfaatlarini ham hisobga olish, umumiy muammolar bo‘yicha kelishilgan yechimlarni ishlab chiqish muhim ahamiyatga ega.

Demak, diplomatiyaning bugungi kundagi muvaffaqiyati faqat muzokaralar soni yoki imzolangan bitimlar bilan emas, balki ularning amalda bajarilishi, uzoq muddatli ishonchni mustahkamlashi va jamiyatlar uchun ijobiy natijalar yaratishi bilan ham baholanishi lozim.

5. Xulosa

O‘tkazilgan tahlil diplomatiya qadimgi davrlardan hozirgi kungacha davlatlar o‘rtasidagi munosabatlarni tartibga solish, milliy manfaatlarni himoya qilish va tinchlikni ta’minlashning muhim vositasi bo‘lib kelganini ko‘rsatadi. Uning shakllari va faoliyat yo‘nalishlari tarixiy sharoitlar ta’sirida o‘zgarib borgan bo‘lsa-da, muzokaralar orqali kelishuvga erishish diplomatiyaning asosiy vazifasi bo‘lib qolgan.

Tarixiy davrlarda diplomatiya ko‘proq harbiy-siyosiy ittifoqlar, hududiy masalalar, savdo aloqalari va hukmdorlar o‘rtasidagi munosabatlarni tartibga solishga xizmat qilgan. Yangi davrda doimiy

elchixonalar, diplomatik protokol va xalqaro huquqiy me'yorlarning rivojlanishi diplomatiyaning institutsional asoslarini mustahkamlagan. XX asrda xalqaro tashkilotlar va ko'p tomonlama muzokaralarning rivojlanishi uning imkoniyatlarini yanada kengaytirgan.

O'zbekiston uchun diplomatiya milliy manfaatlarni himoya qilish, Markaziy Osiyoda tinchlik va barqarorlikni mustahkamlash, tashqi iqtisodiy hamkorlikni rivojlantirish va xalqaro maydondagi nufuzini oshirishning muhim vositasidir. Mintaqaviy hamkorlikni kengaytirish, transport va savdo aloqalarini rivojlantirish hamda madaniy-gumanitar munosabatlarni mustahkamlash mamlakat tashqi siyosatining muhim yo'nalishlari hisoblanadi.

Tadqiqot asosida quyidagi xulosalar shakllantirildi:

1. Diplomatiya tarixiy taraqqiyot davomida oddiy elchilik munosabatlaridan xalqaro huquq normalari bilan tartibga solinadigan murakkab tizimga aylangan.

2. Tarixiy va zamonaviy diplomatiyaning asosiy umumiy jihati davlat manfaatlarini himoya qilish va kelishmovchiliklarni muzokaralar orqali hal etishga intilishdan iborat.

3. Zamonaviy diplomatiyaning faoliyat doirasi kengayib, iqtisodiy hamkorlik, global xavfsizlik, ekologiya va raqamli texnologiyalarni ham qamrab olgan.

4. Diplomatik faoliyat samaradorligini oshirish uchun xalqaro huquq normalariga rioya qilish, kasbiy malakani rivojlantirish va ko'p tomonlama hamkorlikni mustahkamlash zarur.

5. O'zbekiston diplomatiyasida yaxshi qo'shnichilik, mintaqaviy barqarorlik va iqtisodiy hamkorlikni rivojlantirish muhim strategik ahamiyatga ega.

Xulosa qilib aytganda, diplomatiya o'tmish va bugunni bog'lovchi, davlatlar o'rtasidagi ishonchni mustahkamlovchi va xalqaro muammolarni tinch yo'l bilan hal etishga xizmat qiluvchi muhim siyosiy vositadir. Uning samarali amalga oshirilishi xalqaro barqarorlikni ta'minlash, iqtisodiy taraqqiyotni rag'batlantirish va xalqlar o'rtasidagi o'zaro tushunishni rivojlantirish uchun zarur shartlardan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Birlashgan Millatlar Tashkiloti. Diplomatik munosabatlar to'g'risidagi Vena konvensiyasi. Vena, 1961-yil 18-aprel. https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/911961.pdf
2. United Nations. From the Congress of Vienna to Present-Day International Organizations. United Nations Chronicle, 2014. https://www.un.org/en/chronicle/article/congress-vienna-present-day-international-organizations
3. Birlashgan Millatlar Tashkiloti. Diplomatik aloqalar va immunitetlar. Xalqaro huquq komissiyasi materiallari. https://legal.un.org/ilc/summaries/9_1.shtml
4. Berridge, G. R. Diplomacy: Theory and Practice. 5th edition. Palgrave Macmillan, 2015.
5. Kissinger, H. Diplomacy. New York: Simon & Schuster, 1994.